

Unesco tarafından davet edilip Şam'da toplanan Orta-Doğu memleketlerinde İctimai İlimler Konferansı hakkında Rapor

HİLMİ ZİYA ÜLKEN

23-31 Ağustos 1954 arasında Şam'da toplanan İctimai İlimler Tedris Konferansına Millî Unesco tarafından hükümet murahhası olarak teklif ve Maarif Vekâleti Yüksek Makamınca gönderilmiş olduğum gibi aynı zamanda Unesco Paris merkezinin Türkiye raportörü sıfatıyla davet edildiğim cihetle, konferansa her iki sıfatla iştirak ettim.

Ağustos Pazartesi günü Şam Üniversitesi Edebiyat Fakültesinde ilk toplantısını yapan konferans harf sırasına göre şu zevattan mürekkep bulunuyordu : Suudi Arabistan adına Abdullah Abdülmuttalip Boukoss, Kahire Üniversitesi siyasi ilimler enstitüsü müdürü Dr. Ahmet El Amary, Mısır Maarif Nezareti İctimai İlimler Başmüfettişi Zaki El Rachidi, İskenderiye Üniversitesinde sosyoloji profesörü Hasan Saaty, Kahire Hukuk Fakültesi Medeni Hukuk Profesörü Dr. Süleyman Morcos, Atina İktisat ve Ticari İlimler Rektörü Calogeropoulos, Atina Üniversitesi Âme Hukuku profesörü G. Daskalakis, Tahran Millî Unesco komisyonu ikinci başkanı ve Hukuk fakültesi dekanı Dr. Moussa Amid, Tahran Edebiyat Fakültesinde Profesör ve Unesco İran Millî komisyonu umumi sekreteri Zabihollah Safa, Bağdat Adliye Nazrlığında Ticaret ve Ekonomi Koleji Dekanı Abdul Rahman Al-Bazzaz, Bağdat Hukuk Fakültesi profesörü Dr. Abdullah İsmail Albustani, Edebiyat ve Fen Fakültesinde doçent Salih Ahmet Elali, Ürdün Maarif Nezareti Başmüfettişi Said Durrah, Beyrut Lübnan Üniversitesi Rektörü Fuat Boustany, Güzel Sanatlar Akademisi reisi Aleksis Boutros, Beyrut Amerikan Üniversitesi Sosyoloji şubesi başkanı Hirabayashi, Unesco Lübnan Millî Komisyonu İdare heyeti sekreteri Georges Skaff, Suriye Üniversitesi tarih profesörü George Haddad, Kültür münasebetleri müdürü Alaeddin Elkhani, Hukuk Fakültesinde profesör Adnan Kuvvetli, Pedagoji fakültesi Dekanı Cemil Saliba, (Konferans başkanı) Hukuk Fakültesi Dekanı Ahmet Samman, Ankara Üniversitesi Rektörü Hüseyin Cahit Oğuzoğlu, İstanbul Üniversitesi Sosyoloji ve İslam Felsefesi profesörü Hilmi Ziya Ülken.

Bunlardan başka Unesco'nun bazı davetlileri, Arap Birliği Umumi sekreteri ve saire bulunuyordu. Unesco adına konferansa Bordeaux Üniversitesi

İçtimai İlimler profesörü J. Stoetzel, Kahire Yakın Şark merkezi İçtimai İlimler Şubesi müdürü Dr. Godchot iştirak etti.

Açılış nutukları Rektörlük binasında verildi, 3 komisyon halinde çalışma kararı alındı ki bu komisyonlar şunlardır : 1) İçtimai İlimlerin mevzuu öğretim teşkilâtı, metot ve çalışma âletleri komisyonu, 2) Program, hocaların yetiştirilmesi ve araştırma usulleri komisyonu, 3) İçtimai ilimlerin cemiyette rolü, profesörlerin statüsü, talebeler için mahreç komisyonu.

Komisyonlar Salı gününden itibaren ayrı salonlarda çalışmaya başladı. Türk murahhası olarak birinci komisyona seçildim ve burada içtimai ilimlerin mevzuu, tasnifi, öğretim ve metot meseleleri üzerinde diğer üyelerle devamlı münakaşalar yaptıktan sonra esaslarda birleşmeyi temin ettim. Komisyon başkanlığına Kahire'den Süleyman Morkos, raportörlüğüne Şam'dan G. Haddad seçilmişti. İçtimai ilimlerin tasnifi ve hangi ilimlerin bu kadroya dahil olması lâzımgeldiği meselesinin münakaşası hayli uzun ve hararetle oldu. Çalışmaların en büyük zamanını da bu kısım aldı. Tekliflerim umumiyetle kabul edildi. Bilhassa Amary, Saaty, Hirabayashi'nin tenkitlerine cevap verdim. Raportör, hazırladığı raporu umumi heyete okurken, teklif ettiğim ve kabul edilen noktalardan bazılarının tamamen değişmiş olduğunu fark ettik. Azadan bir kısmı ve benim hatırlatmamız üzerine raportör, bu farkın dalgınlık eseri olduğunu kabul etti. Komisyon raporunun dahil bulunduğu küçük bir düzeltme komisyonunca düzeltilerek meclise getirilmesi teklifi üzerine eski şekle çok yakın son şekil verildi.

Birinci komisyon raporu şudur :

I — İçtimai ilimlerin muhtevasının tahdidî : içtimai ilimlerin hedefi insanın cemiyetle ve muhitle münasebetlerini ilmi bir surette tetkik etmek ve bu suretle cemiyetin ıslahına çalışmak. İçtimai ilimler şunlardır :

1) Tarihi içtimai ilimler.

A — Müesseseler ve kıymetler sosyolojisi.

a) Fikir sosyolojisi (bilgi ve ideolojiler sosyolojisini ihtiva etmek üzere)

b) Sanat sosyolojisi veya estetik sosyoloji.

c) Din sosyolojisi

d) Ahlâk sosyolojisi

e) Dil, hukuk, iktisat ve siyaset sosyolojisi

f) Örf ve âdetler sosyolojisi

g) Aile sosyolojisi veya beyti sosyoloji

B — Sosyoloji tarihi :

(Bu tasnifte, tarihi içtimai ilimler tâbirinin doğru olmayacağı, çünkü her bahsin içinde tarihi kısmı tamamlayan bir de aktüel kısmın bulunduğunu müdafaa ettimse de, bu tâbir umumiyetle kabul edildi. Bu tasnifte teklif ettiğim içtimai müesseseler ve kıymetlerin ferdi yaradışa en yakın olanından

başlayarak oradan umumî efkâr halinde yaygın olanlardan daha sonra normlar halinde objektifleşmişlerine, nihayet bütün müesseseler ve değerleri ihtiva etmek üzere cemiyetin tortusunu teşkil eden en az sübjektif örf ve âdetlere doğru gidilmiştir. Aile, bütün değerler ve müesseselerin birleştiği, tabiatle kültür arasındaki bağlantıyı teşkil eder).

2) Tecrübi içtimai ilimler.

a — Beşeri ekoloji (beşeri coğrafyayı da ihtiva etmek üzere)

b — Köy ve şehir sosyolojisi (monografiler)

c — Psikososyolojik kısım

aa) Psikoloji sosyal (umumî efkâr ve propaganda)

bb) Kültür antropolojisi veya içtimai antropoloji

cc) İnterpsikoloji (burada yeni inkişaf eden tecrübi metodlar ve sosyolojiyle psikoloji arasında hudut teşkil eden ilimler göz önüne alınmıştır.

3) Tatbiki içtimai ilimler

a) İçtimai hijyen

b) Pedagoji

c) İçtimai politik ve assistance sociale (azadan birinin teklifi üzerine)

(Burada da içtimai ilimlerden elde edilen bilginin cemiyette beden sağlığı, zihin sağlığı ve içtimai teşkilât meselelerine tatbikinden doğan üç dereceli teknik bir gaye takip edilmiştir.)

4) Felsefi içtimai ilimler.

a — İçtimai ilimler ontolojisi : bütün halinde insanın tetkiki (sosyal ilimlere temel olarak felsefi antropoloji)

b — İçtimai ilimler epistemolojisi : içtimai zaman, içtimai mekân, mesafe, tekâmül, değişme, inkilâp v.s. gibi içtimai ilimlerin dayandığı ana mefhumların felsefi tahlili. (Bu kısımda tetkik edilen meselelerle bilgi sosyolojisi tamamen ayırdır. Bunların hedefi, felsefe zaviyesinden sosyal ilimlerin temellendirilmesi olduğu halde, bilgi sosyolojisinin hedefi, sosyoloji zaviyesinden bilginin izahıdır.)

5 — İçtimai ilimlerin yardımcı ilimleri :

Tarih, prehistoria, etnoloji, paleetnoloji, demografya, iktisat, hukuk..

II — İçtimai ilimler öğretiminin teşkilâtlandırılması : Bu mevzuda komisyon şunları tavsiye etti :

1) Sosyoloji şubesinin felsefe ve psikoloji şubelerinden ayrılması ve Fakültelerde bu şubelerden herbirinde bir sertifika veya diploma verilmesi.

2) Mümkünse, muhtelif memleketlerde bir İçtimai Araştırmalar Enstitüsünün kurulması.

3) Sosyolojiyle beraber sosyal psikoloji ve kültür antropolojisi veya

sosyal antropoloji ve içtimai ekonominin okutulması.

- 4) İçtimai ilimler metodolojisinin öğretilmesi :
- 5) Şehir ve köy sosyolojilerinin öğretilmesi.
- 6) Fakültelerde bir siyasi ilimler şubesinin ve siyasi ilimler enstitüsünün kurulması.
- 7) Enstitülerin Fakültelerden müstakil olması ve doğrudan doğruya Üniversiteye bağlı bulunması.
- 8) Alâkalı Fakültelerde bir Pedagoji şubesinin kurulması.
- 9) Tıp fakültelerine hususi bir şube olarak içtimai hijyen dersinin konulması.
- 10) Hukuk Fakültelerinde hukuk tedrisatının içtimai ilimlere doğru tevcihi.
- 11) Fakültelerde içtimai ilimler tedrisatının farklılaşması : Bazı Fakültelerde hasbî ilim olarak, bazılarında ise, pratik ihtiyaçlara cevap vermek üzere faydacı bir gaye ile (cemiyet için sosyoloji).

III — Metot ve Çalışma âletleri :

Komisyon bu mevzuda şunları tavsiye etmektedir :

İçtimai ilimler tetkikinde aşağıdaki metotları takip etmelidir.

- 1) Monografik metot (müşahede, sondaj, içtimai survey, v.s.)
- 2) Mümkün olan vaziyetlerde tecrit metodu (experimentation).
- 3) Sosyoloji tetkikinde tarihi metot.
- 4) Matematik metot (istatistik) ve analiz faktoryel (analyse factorielle).
- 5) Biografik metot : anlayıcı sosyolojinin münferit anketlerle hal tercümelerine tabiki (sosyolojide tecrübi tafahhus metodunun kullanılması). Bu metot hakkında sorulan suallere misallerle cevap verilmiş ve bilhassa Znaniacki ve Thomas'ın eserlerinden bahsedilmiştir.
- 6) Talili istidlal : bütün evvelki metotları toplamak, tamamlamak ve kontrol etmek üzere.

Sosyal ilimlerin tetkikinde göz önüne alınması lâzımgelen noktalar :

- 2) İçtimai ilimler tedrisatının sosyolojinin eski ansiklopedik ve emperyalist zihniyetinden kurtarmak.
- 3) Mahalli tetkikler yapmak ve alâkalı memleketler arasında bu bakımdan münasebetler kurarak bu tetkikleri mukayese etmek.
- 4) Sosyal ilimlere dair kitaplar hazırlamak veya lüzumluları tercüme ettirmek üzere milletlerarası içtimai ilimler konseyine bağlı içtimai ilimlere ait işbirliği ve çalışmalar için devamlı bir rejijonal(*) komite kurmak. Orta-doğu memleketleri hakkındaki yabancı muhar-

(*) Haşiyeye : Rejijonal kelimesi, konferansa iştirak eden Yakın-Doğu memleketlerin mecmuunu ifade eder.

rîrlerin araştırma ve eserlerini mütehassıslara tetkik ettirmek, muhtelif disiplinlerin terminolojisi, lugatı ve içtimâî ilimlere ait vesikalar ve bibliyografya hazırlamak (konferansa iştirak eden memleketlerin hususi ihtiyaçlarını tatmin için).

- 5) 4 No. lu rejyonal komite çalışmalarını hazırlamak için milli komiteler kurmak
- 6) İçtimâî ilimler için bir istatistik Bureau'su kurmak.
- 7) Orta-Doğu Üniversite ve profesörleri arasında içtimâî ilimler sahasında yapılan neşriyatın mübadelesini teşvik etmek.
- 8) Umumi büyük konferanslar haricinde Fakültelerin derslerde, seminerlerde, pratik çalışmalarına ehemmiyet vermek ve tecrübî metodu takip etmek (laboratuar çalışmaları, mahallinde tetkik) Mahalli mevzulara dair orijinal araştırmalar yapmaya, talebeyi sevk ve teşvik etmek.
- 9) Liselerde ve Fakültelerde mümkün bütün vasıtalarla yabancı dillerin tedrisini kuvvetlendirmek.
- 10) Talebelerin ve profesörlerin mahalli araştırmalar yapabilmesine imkân vermek için Üniversitelerin kütüphanelerinin teşkilâtlandırılması.

2 ci komisyonun kararları :

1 — Program.

A — Komisyon orta öğretimin son sınıflarında veya muhtelif Fakültelerin hazırlık senelerinde yahut ta yüksek öğretim enstitülerinde “éléments de sociologie” tedrisini teklif eder.

2 — Komisyon Üniversitenin bütün Fakültelerinde (tıp, ziraat Fakülteleri, Teknik Yüksek mektebi veya üniversitesi de dahil olduğu halde) ve bütün yüksek öğretim enstitülerinde, bütün askerî mekteplerde “İçtimâî İlimler öğretimine birinci derecede ehemmiyet verir”. Bu içtimâî ilimlerden biri veya ötekinin tercihinin bu tedrisata her Fakülte, enstitü veya yüksek mektebin icaplarına göre yapılması lâzımgeldiğini ve muhtelif mevzulara ait öğretimin muhtelif ders senelerine (veya sertifikalara) göre tevzi edilmesi ve mümkünse diğer disiplinlerle bütünleştirilmesi gerektiğini kabul eder. Komisyon evvelce mevcut içtimâî ilimler tahsiline ait programlar kifayetsiz ise, ve bu içtimâî ilimlere lâyık oldukları ehemmiyeti vermekten âcizse, bu programların tekrar gözden geçirilmesini teklif ve telkin eder. Nitekim meselâ Tıp Fakültesinde, Komisyon içtimâî tıp ile, meslekî ve çeşitli problemleriyle, içtimâî yardım ile hastalıkların içtimâî ve ruhi menşeleriyle sıkı rabitaları olan içtimâî disiplinlerin öğretimini tavsiye eder. Komisyon bu konferansa iştirak eden bu memleketlerin birinde, bir “Yüksek İçtimâî Tetkikler”, (rej-

yonel) enstitüsü kurulmasını tavsiye eder. Bu enstitü Unesco tarafından maddi yardım görecektir.

2 — Hocaların yetiştirilmesi.

A — Üniversitelerde Edebiyat doktoru veya buna muadil bir paye verilen memleketler içtimai ilimler okutacak hocalar bizzat bu memleketlerde yetiştirilebilir. Bu şartlara sahip olmayan memleketler, bu hocaları yabancı memleketlerde yetiştirmelidirler.

B — İçtimai ilimleri okutan hocalar doktor ünvanına veya hiç değilse bir lisans derecesine sahip olmalıdır, ve doktorluk derecesini kazanmaya hazırlanmış bulunmalıdırlar.

C — Ziyaretçi sıfatıyla (visiting professor) veya devamlı profesör olarak yabancı profesörlerin davet edilmesi daima tavsiye edilir. Bu işi kolaylaştırmak için Unesco'ya müracaat etmelidir.

D — İçtimai tetkiklere ait rejijonal enstitü kurulduktan sonra Üniversitelerde İçtimai ilimleri okutacak hocaların bu enstitülerden mezun olmalarını tercih edilmelidir.

3 — ARAŞTIRMA

1) Komisyon, konferansa iştirak eden memleketlerden her birinde Üniversiteye veya yüksek öğretim enstitülerinden birine bağlı bir içtimai istatistik merkezi kurulmasını tavsiye eder. Bu merkezin hedefi, orijinal içtimai araştırmalar yapmak için zarurî olan vesikaları ve istatistikleri toplamak olacaktır. Bu istatistikler merkezi ile muhtelif vekâletlere veya hükümet dairelerine bağlı diğer istatistik merkezleri arasında karşılıklı münasebetler kurulacaktır.

2) Komisyon aynı zamanda, konferansa iştirak eden memleketlerden her birinde, vazifesi 1 No. lu istatistik merkezinin ham madde vesikalarna dayanmak suretiyle orijinal içtimai araştırmalar yapmak olan bir Millî Komite teşkilini tavsiye eder. Bu komite, Yüksek İçtimai Tetkikler Enstitüsüne bağlı olacaktır. Bu komite, üyelerinden bazılarının Unesco'ya bağlı içtimai ilimler millî tâli komisyonları üyeleri arasından seçilmeleri tercih edilir.

3) Konferansa iştirak eden memleketlerden her birinde, gerek millî dilde gerek yabancı dillerde Unesco'nun yardımıyla içtimai ilimler sahasına ait başlıca kitapları ihtiva eden umumî bir kütüphane vücuda getirmelidir.

4) İçtimai ilimler sahasında yapılacak en iyi araştırmaya verilmek üzere Unesco veya Arap birliği yahut konferansa iştirak eden milletlerden herhangi biri tarafından senelik bir mükâfat tahsis etmelidir.

5) Yüksek içtimai tetkikler rejijonal enstitüsü veya Orta-Doğu İlmî Merkezi tarafından, Orta-Doğu için bir Tetkikler 'Bulletin' i neşretmelidir.

6) İştirak eden memleketler içtimaî ilimlere dair başlıca eserleri kendî dillerine tercüme işiyle alâkadar olacaklardır.

3 ücü KOMİSYONUN RAPORU

Bu rapor cemiyetlerde içtimaî ilimlerin rolü, profesörlerin statüsü, talebeler için mahreçler meselesiyle meşgul olmaktadır. Birinci komisyonun çalışmalarında bulunduğum cihetle, bu komisyon kararlarından ancak umumî heyette haberdar olabildim.

Giriş : Komisyon içtimaî ilimleri, insanın cemiyet içinde tetkiki ve ilmi tahlil vasıtasıyla tek veya müteaddit zümre halinde ele alınan cemiyetin tetkiki diye anlar. Komisyon insan ve cemiyet hayatında içtimaî ilimlerin doğrudan doğruya veya dolayısıyla pratik tesirini kabul eder.

Komisyon Birleşmiş Milletler prensiplerini ve ideallerini, bilhassa insan hakları umumî beyannamesinde ifade edilmiş oldukları tarzda kabul ve tasdik eder. Bunun neticesi olarak Komisyon, cemiyetin ıslahı ve mükemmelleştirilmesinin insan ve cemiyet tetkikine girişecek olan ilmi metoda tâbi olduğuna kanıdır. Bu tetkikte cemiyetin bünye, iktisat, meslek ve teknik manzaraları dahildir.

CEMİYETTE İÇTİMAİ İLİMLERİN ROLÜ :

Komisyon bu mevzuda şunları teklif eder :

1) İçtimaî ilimler tetkikinin Üniversiteler ve Enstitüler kadrosunda inkişafı ve içtimaî ilimlerin muhtelif dalları arasında birlik temini gayesiyle kürsüler kurulması.

2) Ziyaretçi profesörler, talebeler ve neşriyat mübadelesi suretiyle milletlerarası plânda içtimaî ilimler sahasına ait tetkik ve araştırmaların geliştirilmesi.

3) Orta-Doğu'da içtimaî disiplinleri tanzim eden ve bütünleştiren (intégrer) bir İçtimaî İlimler Enstitüsü kurulması.

4) Hükümetler, milletlerarası müesseseler ve teşkilâtların içtimaî ilimlerin inkişafında daha fazla dikkat, cehit ve mali yardım sarfetmeleri lâzımdır.

5) Hükümetler ve müesseseler tarafından tebliğler ve neşriyat (meselâ halk için dergiler, radyo, matbuat, münakaşalar ve umumî konferanslar) vasıtasıyla içtimaî ilimlere ait gayelerin tamim edilmesini (vulgaries) teşvik etmek.

6) Üniversitenin ilk senesi için, içtimaî ilimlerin vahdetini gösterecek Orta-Doğu'dan seçilmiş müşahhas misaller verecek, Arapça, İngilizce ve

Fransızca veya istenen başka herhangi bir öğretim dilinde basılacak olan içtimâî ilimlere giriş dersi için bir elkitabı yazdırmak.

7) İçtimâî ilimlerin tetkikinde dinî öğretimin ahlâkî değerlerine hürmet göstermek.

Komisyon, insan ve cemiyetin anlaşılmasında ve mükemmelleştirilmesinde içtimâî ilimlerin mühm rolü olduğunu kabul eder.

8) Askerî mekteplerin programlarına içtimâî ilimlerin tatbikatını sokmak

9) Muhtelif tedris seviyesindeki içtimâî ilimler profesörlerinin bütün dikkatlerini içtimâî ilimlerin birliğini temine hasretmek üzere, bu profesörleri muayyen zamanlarda toplamak.

10) Garp dillerine esaslı neşriyatın tercümesi suretiyle Orta-Doğu terbiye ve kültürü hakkında Garpta tam bir şuur uyandırmak.

11) Gerek iktisat ve umumî sağlık sahasına ait âcil problemler, gerekse kabîle hayatındaki değişmeler ve muhaceretlere ait problemler hakkında verilecek dersleri ve yapılacak araştırmaları teşkilâtlandırmak zarurîdir.

II — PROFESÖRLERİN STATÜSÜ

Yakın-Doğu memleketleri Üniversitelerinin şimdiki durumu, bu hususta geniş bir program kurulmasına müsait değildir.

Bunun neticesi olarak Komisyon şunları teklif eder :

1) Diğer memurlarla mukayese edilince, devlet hizmetlerinin en yüksek derecesi verilmelidir.

2) Ücretler meslek icaplarına uygun olmalıdır.

3) Profesörlerin terfi, nakli ve tekaütlüğü hususları bazı teminata tâbî bulunmalıdır. Akademik hürriyetler de göz önünde tutulmalıdır.

III — İÇTİMÂİ İLİMLER TAHSİL EDEN TALEBE İÇİN MAHREÇLER

Orta-Doğu memleketleri ihtiyaçlarının içtimâî ilimlerden her birinde muhtelif olduğunu göz önüne alan komisyon bu meselede şunları teklif eder :

1) Hükümetler tarafından her içtimâî ilim mensuplarına açık bir meslek listesi tanzim edilmesi lâzımdır.

2) Hususî teşebbüsler, içtimâî ilimlerin bazı dallarında yetişmiş mezunlara açık bulundurulmalı ve içtimâî ilim mütehasıslarının büyük bir kısmı bu işlerde kullanılmalıdır.

3) İçtimâî ilimlerin öğretiminde pratik cihet aydınlatılmalıdır ve Üniversiteler talebenin adedini göz önüne alacak yerde talebe seçiminde bilhassa kaliteye ehemmiyet vermelidir.

4) Hükümet otoriteleri ve içtimâî ilimler araştıma mensuplarıyla işbir-

liği halinde, hükümet dairelerinin ihtiyaclarını keşfetmek için olduğu kadar hususî teşebbüslerin ihtiyaclarını meydana çıkarmak için de raporlar hazırlanmalıdır. Bu raporlar şimdiki ihtiyacları gelecek ihtiyaclardan veya arzı olanlardan ayıran, içtimâî ilimlerde hususî surette yetişmiş kimseler tarafından hazırlanacaktır.

5) İçtimâî ilimleri tahsil eden talebelere bütün rejyon içinde vazife bulma imkânlarını temin maksadıyla, Orta-Doğu'da bir işe yerleştirme rejyonel Bürosu kurulmalıdır.

Konferansı teşkil eden üç komisyonun raporları son günlerde toplanan umumî heyette münakaşadan geçtikten sonra, bazı maddelerin yerlerinin değiştirilmesi ve bazı kelimelerin tâdili suretiyle madde madde reye konmuş ve çoğunlukla kabul edilmiştir. Raporların umumî heyetten geçen ve kabul edilen şon şekli henüz basılmış olmadığı için burada arzettiğim raporlar muhtevassından bir az farklı olan nihai şekli ileride bildirilmek üzere Orta-Doğu memleketlerinin içtimâî ilimler konferansının umumî raporunu takdim ederim. 9/Eylül/1954.